

Ольга Буцко (Київ)

**Українсько-польське переселення
1944–1946 рр.**
(тези доповіді)

Навіть нісенітні ідеї, що народжувалися в голові вождя народів, мали певні причини. «Велике переселення двох народів», задумане Сталіним, та їх відображення в Угоді між урядами Української РСР і Польським Комітетом Національного Визволення від 9 вересня 1944 р. було зумовлене насамперед проблемою українсько-польського кордону.

Ще під час переговорів, які провів у Москві влітку 1944 р. Сталін з керівниками Крайової Ради Народової, були порушені питання, пов'язані зі східними кордонами Польщі. Якщо законний польський уряд, що діяв з початку війни в еміграції, наполягав на тому, щоб після розгрому Німеччини територія Польщі була відновлена у кордонах 1 вересня 1939 р., то Польський Комітет Національного Визволення, фактично сформований у Москві з метою проведення в майбутньому соціалістичних перетворень у країні, визнавав як східний кордон Польщі «лінію Керзона». Погляди українського народу на питання кордонів нікого не цікавили, а думка керівництва республіки, природно, збігалася з офіційною позицією Москви.

Остаточне рішення про східні кордони Польщі було прийнято на Ялтинській конференції (лютий 1945 р.) і документально оформлено за підписом трьох держав — Радянського Союзу, США і Великобританії. Тим часом «велике переселення народів» почалося вже у вересні 1944 р. Уряд СРСР особливо поспішав з обміном громадян, тому що національна ворожнеча та марна боротьба між польським і українським населенням посилювалася й створювала додаткові труднощі для Червоної Армії при вирішенні військово-політичних завдань у польсько-українському прикордонні.

Для здійснення переселення був створений апарат уповноважених при урядах УРСР і Польщі. З українського боку його очолив М. Підгорний, з польського — Я. Вольський. Однак основну роль у цій акції відіграли органи НКВД в особі заступників головних і районних уповноважених як у Польщі, так і в Україні. Очевидно, не особливо розраховуючи на «добровільність» переїзду, творці цієї акції прагнули спиратися на реальні сили для втілення в життя цієї угоди.

За період евакуації, яка тривала майже два роки (від вересня 1944 до серпня 1946 р.) з УРСР у Польщу виїхало 283 499 родин, або 810 415 осіб. А всього на території України мешкало 310 989 польських родин (885 302 осіб), які планувалося евакуювати.

Не менш вражаючими були результати переселення українців з Польщі. В усіх районах, у яких здійснювалася евакуація, було взято на облік 125 949 українських родин (947 682 осіб), а евакуювалося в УРСР 122 622 родини, в яких нараховувалося 482 880 осіб, тобто 97,4% узятих на облік. Тим часом, як свідчать результати соціологічних досліджень, лише 4,8% українських переселенців вважають свій переїзд добровільним.

Ні, це не був масовий гіпноз. Існували цілком реальні механізми впливу на населення.

Подальша доля переселенців була трагічною. Жахливі умови переїзду, труднощі в облаштуванні на новому місці, пристосовування до нових умов праці, порядків. Однак найбільше пригнічував моральний стан, коли кожний розумів, що він тут зайвий, чужий.

Багато хто не витримував і правдами та неправдами повертався до рідного краю. Інші змінювали по кілька разів місце проживання і, позбавившись усього майна, осідали в якому-небудь населеному пункті, таким жахливим чином знаходячи для себе нову Вітчизну.